

Kritika javnog intelektualca ili pljuska društvenom ukusu¹

1. Uvod

Javni diskurs suvremene društvene zbilje obilježavaju barem dva fenomena, prvo je hiperdostupnost najrazličitijih informacija, a drugo je hiperprodukcija komentatora i analitičara tih informacija. Dok je ovo prvo nužna posljedica informatičkog, ili kako se neprecizno često kaže - postmodernog doba, ovo drugo proizvod je nekritičkog pristupa objašnjavanju društvenih pojava. Ipak, postoje i danas pojedinci čije nas rezoniranje obogaćuje novim spoznajama, a jedan od njih zasigurno je Slavoj Žižek. Slovenski filozof vrlo širokog obrazovanja (Žižek je naime doktorirao filozofiju u Ljubljani, a psihoanalizu u Parizu) često je etiketiran kao kontroverzan, ali i površan u svojim analizama. Takve nekritičke kritike najčešće dolaze od ljudi koji lišeni svakog talenta za filozofiju nikad nisu ozbiljno promišljali Žižekov rad, a kamoli da su studiozno pristupili nekom njegovom tekstu.² Povod ovome eseju Žižekovo je predavanje održano 5. svibnja ove godine u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, a naslovljeno „Pod nebesima je veliki nered“³. Slijedom toga, ovaj esej podijeljen je u dva dijela; u prvom dijelu sumarno se izlaže tijek samog predavanja, dok će u drugom dijelu biti riječi o ulozi intelektualca u društvu, ali i o tome, što se iz Žižekova pristupa može naučiti. No, krenimo redom.

2. Pod nebesima je veliki nered

Ekološki problemi jedni su od najvećih globalnih problema današnjice; od globalnog zatopljenja, deforestacije pa sve do klimatskih promjena. Rješavanju tih problema društvo može pristupiti na različite načine, a Žižek ih dijeli u pet kategorija. Ponajprije možemo ignorirati postojanje ekoloških problema. Iako lakonski, takav stav dominantan je u mnogim državama. Ignorancija se često opravdava pseudoznanstvenim razlozima, poput tvrdnje da su ekološki problemi samo jedna od uobičajenih faza u razvoju Zemlje. S druge pak strane, neki ignoranti svjesni su da problemi postoje, no smatraju kako društvo nema kapaciteta da poduzme ikakve promjene pa zaključuju kako se ne treba posebno osvrtni na te probleme. Drugi je pristup potpuno oprečan, a on se u cijelosti oslanja na znanost i znanstvene spoznaje. Drugim riječima, ako se dovoljno posvetimo znanstvenim istraživa-

¹ „Pljuska društvenom ukusu“ [orig. Пощечина общественному вкусу] naslov je književnog manifesta kojega je objavio ruski futurist Vladimir Majakovski 1912. godine, a kojim je nastojao srušiti tradicionalan odnos prema poeziji, ali i književnosti uopće. S obzirom da je cilj ovoga eseja propitati tradicionalno shvaćanje uloge intelektualca u nas, ovaj se naslov čini prikladnim.

² Na ovom mjestu valjalo bi napomenuti da je Žižek relativno nedavno objavio opsežnu studiju o Hegelu, u kojoj na sustavan način razlaže Hegelovu dijalektiku v. Slavoj Žižek, *Less Than Nothing: Hegel and the Shadow of Dialectical Materialism*, Verso, London – New York, 2012

³ Naslov predavanja proizašao je iz fraze koja se pripisuje Mao Zedongu: „Pod nebesima je veliki nered, dakle situacija je odlična“ (eng. Everything under heaven is in utter chaos; the situation is excellent).

njima riješiti ćemo sve naše probleme pa tako i one ekološke. Treći, kapitalistički pristup, vrlo je jednostavan jer se oslanja na tržište. Naime, dio ljudi je toliko očaran kapitalističkim uređenjem pa smatra kako tržišna samoregulacija ne rješava tek probleme između ponude i potražnje, već da je tržište toliko savršen mehanizam pa može riješiti i problem globalnog zatopljenja i klimatske promjene. Četvrti pristup povezan je sa superegom i društvenim pritiskom. Pojednostavljeno rečeno, kada netko ističe ekološke probleme i traži aktivno sudjelovanje društva u njihovom rješavanju, nerijetko se javljaju dušebrižnici koji prebacuju teret odgovornosti na tog pojedinca. „Otkud ti pravo kritizirati, kad ništa ne poduzimaš da se stanje promijeni“, česta je fraza kojom se dio ljudi koristi, ne shvaćajući pritom da pojedinac sam ne može promijeniti ništa. Konačno, posljednji pristup jest radikalno naturalistički i on zagovara povratak prirodnom balansu. Ljudi trebaju odustati od tehnologizacije i vratiti se u ono stanje prije industrijskih revolucija jer će se time stvari u prirodi uravnotežiti. Iako niti jedan od ovih pristupa Žižek ne zagovara kao ispravan, vrlo snažno kritizira ovaj potonji. Treba napomenuti kako nije na filozofu ili intelektualcu da daje odgovore na pitanja, nego da pitanja postavlja, analizira i promišlja.

Druga važna tema koju je Žižek otvorio jest pitanje sreće kao specifičnog ljudskog stanja. Manipulacija srećom i ljudskim težnjama po njemu je najopasnija ideologija današnjice. On tvrdi, citirajući najpoznatiju Marxovu izjavu: „Religija je opijum naroda“⁴, da danas postoje samo dvije vrste opijuma: onaj pravi narkotik (različite tablete, droge i slično) i narod kao takav, narod *per se*, odnosno populizam. Sreća kao ideologija zahtjeva detaljnije pojašnjenje.

Danas je (gotovo) društveno uvjetovano biti sretan. Ljudima se najvažnijim čini dostići što veći stupanj sreće, ne shvaćajući pritom da sreća nije postizanje nekog zadanog cilja. Ova sreća nije sreća shvaćena u epikurejskom smislu koja je vezana uz ataraksiju i eudaimoniju. Potpuno suprotno, sreća za kakvom danas težimo jest sreća nametnuta nam izvana, a krajnji rezultat manipulacije srećom jest manipulacija ljudima. Žižek tako navodi primjere država u kojima se ograničava pristup internetu, opravdavajući to brigom vladajućih elita za puk. Naime, vlada želi zaštititi narod od horora, despotizma, bluda i sličnih negativnosti pa se ograničenje ljudskih sloboda smatra nužnim za održavanje ljudske sreće. No ljudima je ipak potrebno povremeno vidjeti patnje drugih kako bi bili zahvalni svojoj prividnoj sreći. Žižek ovdje polazi od teologije Tome Akvinskog te objašnjava problem sreće svojom poznatom doskočicom o raj i paklu. Prema Akvinskom, kaže Žižek, raj je mjesto ili stanje u kojem ljudi imaju sposobnost potpunog shvaćanja stvarnosti. U raj u nema boli i patnje, nego samo uživanje i sreća. Paradoks koji se u takvom pristupu javlja jest - kako biti sretan, kada osim raja postoji potpuno druga dimenzija, odnosno pakao, u kojem ljudi navodno pate. Akvinski taj problem rješava, navodi Žižek, raščlanjujući sreću u dvije kategorije. Jedna vrsta sreće je vidjeti patnju i muku drugih pa biti spokojan što sam to ne proživljavaš. Međutim, pogrešno bi bilo takav sadistički koncept pripisati raj, ističe Akvinski. Druga je vrsta sreće, a prema Akvinskom ispravna, spoznaja diviniističke pravde koja kažnjava zle, a nagrađuje dobre ljude. Žižeku je takav pristup neprihvatljiv. On, polazeći od Lacana, tvrdi da bi život u permanentnoj sreći, kakva se pripisuje raj, bio dosadan i lišen strasti. Zamislite, kaže Žižek, situaciju u kojoj s vremena na vrijeme, kada ljudima u raj dosadi ta monotona sreća, dođe anđeo i prikazuje tim ljudima scene patnje iz pakla. U ljudima, prestravljenim slikama iz pakla, ponovno se budi zahvalnost što se nalaze u raj.

⁴ Ova se izjava često pogrešno prevodi pa se posljedično pogrešno i koristi. Naime, uobičajilo se ovu frazu navoditi kao „Religija je opijum za narod“, iako je njemački izvornik jasan: „*Die Religion ist der Seufzer der bedrängten Kreatur, das Gemüt einer herzlosen Welt, wie sie der Geist geistloser Zustände ist. Sie ist das Opium des Volks*“ (citirano prema Karl Marx, Friedrich Engels - Werke. (Karl) Dietz Verlag, Berlin. Band 1. Berlin/DDR. 1976, izvorno objavljeno u *Deutsch-Französische Jahrbücher*, Paris 1844, str. 378). Dakle religija po Marxu nije nešto eksterno i nametnuto ljudima, ona je opijum koji potekao od ljudi, oni su je osmislili i njome se opijaju.

Ova doskočica zapravo objašnjava našu stvarnost. Naime, na televiziji i u novinama često gledamo potresne vijesti iz najrazličitijih zemalja, što u nama izaziva zahvalnost što živimo na mjesto oslobođenom od takvih negativnosti, zaključuje Žižek. Time se s jedne strane održava sreća stanovništva, a s druge njezina pokornost sustavu u kojem žive. Ovakav pristup, što potvrđuje i sam Žižek, ilustrativan je, ali u njemu ima mnogo više istine, no što nam se na prvi pogled čini.

3. Uloga intelektualca u društvu

Ovaj esej namjerno u naslovu sadržava pleonazmičnu sintagmu „javni intelektualac“, kako bi se potencijalno navelo i poneke puriste da ga pročitaju. Razumije se da intelektualac ne može biti netko tko ne djeluje javno. Ipak, u nas se često miješaju pojmovi intelektualac, znanstvenik, visokoobrazovan pojedinac i slično. Za intelektualca je nužan, ali ne i dovoljan, preduvjet njegovo široko (formalno i neformalno) obrazovanje. S druge strane, od intelektualca se ne zahtjeva da bude najbolji pojedinac u području kojim se bavi. Uloga znanstvenika (ujedno i filozofa) je znanstvenom metodologijom istraživati i zaključivati o društvenim i prirodnim pojavama te o svojim otkrićima upoznavati društvo. U tome i jest suštinska razlika između znanstvenika i intelektualca. Dok se znanstvenik bavi samo područjem svojeg znanstvenog interesa, intelektualac se uz područje svoga interesa, bavi i pitanjima za koje on nema nikakav izravan interes. Znanstvenik svoje radove publicira u akademskim časopisima, a intelektualac pored tih, objavljuje i popularnu literaturu.⁵ Razlog je očit. Samo je užem krugu ljudi osigurana dostupnost znanstvenih radova, a još je užem krugu moguće te radove razumjeti. Intelektualac zato u svom radu poseže za jednostavnijim pristupom objašnjavanju društvenih procesa, a ako je pritom i vješt, to neće imati štete po znanstvenost u takvom radu. Tipičan primjer intelektualca nalazimo u Sartreu.⁶ On nije bio najveći filozof dvadesetog stoljeća (iako je bio iznimno značajan), ali je svojim javnim djelovanjem snažno doprinio društvenoj raspravi.⁷ Isto vrijedi i za Žižeka, koji beskompromisno progovara o najrazličitijim temama. U našoj zemlji, na žalost, uloga intelektualaca često je zanemarena, a zbog društvene klime mnogi koji imaju i znanja i vještine skromno doprinose javnom diskursu. Ipak, usprkos tome, postoje i dalje lučonoše društvenih spoznaja, koji neumorno rade na poboljšanju društvenih prilika. Današnji intelektualci ne bi se trebali ograničavati pisanjem radova i javnim nastupima, već bi se njihovo djelovanje trebalo očitovati i njihovom aktivnošću na svim razinama, a pogotovo na onima koje omogućuju široku dostupnost (npr. društvene mreže). Djelovanje intelektualaca nije zahvalna uloga, jer nužno podrazumijeva kritičko promišljanje i o temama koje su nerijetko mitologizirane.⁸ Ipak, propuštanje prilike za javno djelovanje od strane pojedinaca koji posjeduju kvalitete intelektualca, omogućuje nekvalificiranim nadristručnjacima da još više šire nerazumijevanje i netrpeljivost u društvu.

⁵ Kao akuradne i recentne primjere navest ću tek dva koja svakako vrijedi pročitati, iako ih zasigurno ima još: Koprić Ivan, *Uspavano srce demokracije: Lokalna samouprava za građane i zajednicu*, Avis Rara Studio, Banovo, 2018; Dejan Jović, *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Zagreb : Fraktura , 2018.

⁶ V. David Drake, *Sartre: Intellectual of the Twentieth Century*, u: Sartre Studies International, Vol. 9, No. 2 2003, str. 29-39

⁷ Usp. Nadežda Čačinović, *Zašto čitati filozofe u pedeset kratkih poglavlja*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009. str. 123-126.

⁸ Ili kako, pomalo radikalno, zaključuje Žarko Puhovski: „Izdaja je posao intelektualaca“. V. <https://www.youtube.com/watch?v=UUcWCzdYPaI>

4. Zaključna razmatranja

Oslobođenje javnog diskursa od strogog formalizma i političke korektnosti Žižekov je pristup. On tvrdi, a s čime se ne možemo ne složiti, da robovanje formi smanjuje doseg neke rasprave. Pritom naravno, forma smije prijeći u vulgarnost, ali ne i u vrijeđanje. Čini mi se kako danas nedostaje upravo slobodniji pristup u raspravljanju. Mnogi Žižeka zbog takvog pristupa kritiziraju, u čemu možda ponekad i imaju pravo, no ne smije se smetnuti s uma suštinu sadržaja koje Žižek proklamira. Njegovo djelovanje, kao i djelovanje intelektualaca uopće, treba biti tek podstrek za promišljanje društvene stvarnosti, za uključivanje u javno raspravljanje i konačno za društveno aktiviranje.